

ZELENA AGENDA ZA ZAPADNI BALKAN IMPLEMENTACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

POLICY PAPER

IZDAVAČ: Udruženje Pravni institut u Bosni i Hercegovini

POLICY PAPER: ZELENA AGENDA ZA ZAPADNI BALKAN – IMPLEMENTACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

KOORDINATOR IZRADE POLICY PAPER: dr.sc. Muhamed Mujakić

AUTORI – ČLANOVI RADNE GRUPE: mr.sc. Dubravka Bošnjak
Biljana Radanović
prof.dr. Mehmed Cero
Martin Tais
prof.dr. Tarik Kupusović

TEHNIČKA PODRŠKA

Lektura/korektura: mr.sc. Alma Močić - Mujakić
Dizajn/prijelom: Andrea Čolović

Policy paper izrađen je u okviru podrške projekta „MISLI O PRIRODI!“ koji realizira CENTAR ZA PROMOCIJU CIVILNOG DRUŠTVA uz finansijsku podršku ŠVEDSKE.

Svi stavovi i mišljenja u ovom dokumentu su isključivo stavovi autora, i ne odražavaju nužno stavove Centra za promociju civilnog društva i Švedske.

	UVOD	4
01	DEKARBONIZACIJA: KLIMA, ENERGIJA, MOBILNOST	5
02	CIRKULARNA EKONOMIJA	7
03	BORBA PROTIV ZAGAĐIVANJA: ZRAKA, VODE I TLA	9
a	UPRAVLJANJE KVALITETOM ZRAKA U BIH	9
b	SEKTOR VODA U BOSNI I HERCEGOVINI	11
04	BIODIVERZITET: ZAŠTITA I OBNAVLJANJE EKOSISTEMA	13
	ZAKLJUČCI I PREPORUKE	15
	REFERENCE	18

U cilju povećanja uticaja civilnog društva u zaštiti okoliša kroz umrežavanje organizacija civilnog društva, institucija, stručnih lica, medija i mladih, Centar za promociju civilnog društva (CPCD) provodi trogodišnji projekat „Misli o prirodi“, koji finansira Švedske vlada. U okviru ovog projekta, Udruženje Pravni institut u BiH oformilo je Radnu Grupu za Okoliš. Članovi Radne grupe su sa okolišnog aspekta razmatrali mogući utjecaj nove evropske strategije za razvoj regije, koja je prihvaćena od strane vlada zemalja Zapadnog Balkana i potpisana u Sofiji u novembru 2020. godine pod nazivom Zelena agenda za Zapadni Balkan. Ovom strategijom promovira se prelazak sa tradicionalnog ekonomskog modela na održivu ekonomiju, a podijeljena je na pet glavnih oblasti. Prva oblast se odnosi na dekarbonizaciju zemlje obuhvatajući aspekte klimatskih promjena, sektor energije i sektor saobraćaja i mobilnosti. Druga oblast, relativno nova i u Evropskoj uniji, obuhvata cirkularnu/kružnu ekonomiju (u daljnjem tekstu: cirkularna ekonomija), dok se treća posvećuje borbi protiv zagađivanja zraka, vode i tla. Stvaranje održivih ruralnih područja i održivih sistema hrane, te biodiverzitet: zaštita i obnavljanje ekosistema, obuhvaćeni su četvrtom i petom oblasti.

Potpisivanjem ovog dokumenta, zemlje regije, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, obavezale su se raditi na tome da Evropa postane klimatski neutralna do 2050. godine, što je predviđeno Evropskim zelenim planom, u kojem je između ostalog navedeno da će ekološka tranzicija za Evropsku uniju biti potpuno učinkovita samo ako i sve zemlje Zapadnog Balkana poduzmu učinkovite mjere. Bosna i Hercegovina kao zemlja koja teži pridruživanju EU se obavezala na jaču i snažniju obavezu usklađivanja svoje politike zaštite okoliša s pravnom stečevinom EU i prepoznala je značaj Zelene agende za Zapadni Balkan predviđene Evropskim zelenim planom.

Rezultat rada Radne grupe za okoliš je ovaj Policy Paper, u kojem se sagledava Zelena agenda za Zapadni Balkan. Na osnovu dosadašnjih iskustava, saznanja i znanja članova radne grupe, kao i raspoloživih dokumenata, studija i drugih izvora, napravljena je kratka analiza postojećeg stanja u Bosni i Hercegovini. Također, date su preporuke koje mogu poslužiti za uspješniju implementaciju Zelene agende u Bosni i Hercegovini.

Uzimajući u obzir obimnost sektora koje obuhvata Zelena agenda, kao i osnovnu prirodu Policy Paper-a, autori su stavili fokus na najznačajnije segmente, ostavljajući prostora za naknadnu detaljniju analizu i raspravu istih, kao i za analizu sektora i pod-sektora koji nisu obuhvaćeni ovim dokumentom (npr. sektor transporta, zagađivanja tla itd.).

Klimatske promjene koje pogađaju Bosnu i Hercegovinu utječu na sve sfere života njenih građana/ki. Kako bi se negativni efekti smanjili i ublažile klimatske promjene, neophodno je smanjenje emisija stakleničkih plinova. Strategije ublažavanja (mitigacije) uključuju povećanje energetske efikasnosti u zgradarstvu, povećanje upotrebe obnovljivih izvora energije, razvoj održivog transporta i promociju održivije upotrebe zemljišta i šuma. Paralelno sa akcijama ublažavanja, potrebno je intenzivirati i akcije prilagođavanja (adaptacije) klimatskim promjenama, što znači poduzimanje radnji za smanjenje negativnih utjecaja klimatskih promjena, koje mogu biti reaktivne, nastale kao odgovor na klimatske utjecaje, ili anticipativne, prije nego što se dogode utjecaji klimatskih promjena.

U zemlji koja veoma zavisi od uglja, prelazak ka čistim i obnovljivim izvorima energije je obavezan ali i veoma zahtjevan proces. Posebna pažnja se mora posvetiti sektoru transporta i promociji okolišno-prihvatljivih načina transporta, uključujući rješenja kao što su modeliodržive urbane mobilnosti (smart mobility). Energetska tranzicija je dugotrajan i kompleksan proces koji zahtijeva uključenost svih sektora, osviještenost donosioca odluka i kapitalna ulaganja bez kojih se tranzicija ne može niti planirati, niti uspješno ostvariti.

Ubrzane klimatske promjene i sve veća ograničenost prirodnih resursa prouzročila je novi preokret u planiranju, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou. Novi trend integriranja klimatskog i energetske planiranja, predstavljen u Evropi prije samo nekoliko godina, postavio je nove zahtjeve, ali i dao neke nove perspektive koje bi, ukoliko se pravovremeno i ispravno primijene, mogle donijeti niz pozitivnih promjena. Po prvi put se insistira na holističkom pristupu planiranju i intenzivnoj međusektorskoj saradnji. Sve donedavno, neprikosnoveno neovisan i jak energetske sektor, prihvata ideju promatranja korištenja, proizvodnje i distribucije energije kao neodvojiv dio procesa koji ostavlja posljedice na okoliš i direktno utječe na klimatske promjene.

Usvajanjem Uredbe o upravljanju energetskom unijom i klimatskim djelovanjem (EU/2018/1999), zemlje Evropske unije su se obavezale da pripreme desetogodišnji integrirani nacionalni plan za energiju i klimu (National Energy and Climate Plan – NECP). Ova je obaveza prenesena i na ugovorne strane Energetske zajednice (EZ), pa su se sve potpisnice obavezale razviti NECP-ove u skladu s preporukom Vijeća ministara EZ (2018/1 /MC-EnC). Plan treba omogućiti zemljama da integrirano planiraju svoje klimatske i energetske ciljeve, strategije i mjere implementacije, te da energetske politike svojih zemalja usklade sa politikama EU. Planovi trebaju obuhvatiti period od 2021. do 2030. godine i dati perspektivu do 2050. godine, kako bi se osigurala usklađenost s dugoročnim relevantnim političkim ciljevima na nivou EU-a, UNFCCC-a i Energetske zajednice.

U skladu s obavezama utvrđenim u EU i Ugovorom o Energetskoj zajednici, Bosna i Hercegovina je preuzela obavezu pripreme NECP-a i dostave prvog nacrtu na reviziju EZ. Izrada plana je počela 2019. godine, kada su osnovane i tematske radne grupe u skladu za zahtjevima da se obuhvati pet dimenzija energetske unije. Dimenzija 1, Energetska sigurnost, solidarnost i povjerenje obuhvata strategije i politike važne za proizvodnju energije, diverzifikaciju energetske miksa i/ili uštedu energije. Dimenzija 2, Potpuno cjelovito tržište energije uključuje politike i planove povezane s razvojem infrastrukture za povezivanje s drugim ugovornim strankama i/ili državama članicama. Osim toga, politike i ciljevi povezani s integracijom i spajanjem tržišta, primjenom fleksibilnosti u elektroenergetskom sektoru uvođenjem pametnih tehnologija i pametnim mrežama, dio su ove dimenzije. Dimenzija 3, Energetska efikasnost, odnosi se na postojeće i planirane politike i mjere povezane s postizanjem budućih energetskih ciljeva u Energetskoj zajednici. Oni bi također trebali uključivati politike, mjere i planove za smanjenje potrošnje energije u građevinskom sektoru (obnova zgrada i investicijski programi). Razvoj i kvantificiranje putanje (eng. Trajectory) prema 2030. godini, uključujući planirane uštede energije i konačnu potrošnju treba da definira učešće nacionalnog doprinosa ukupnim ciljevima na nivou EZ i EU. Dimenzija 4, Dekarbonizacija ekonomije se fokusira na smanjenje emisija stakleničkih plinova u svim ključnim emisijskim sektorima, pri tome dajući jasnu viziju povećanje udjela obnovljivih izvora energije u ukupnom energetske miksu zemlje. Dimenzija 5, Istraživanje, inovacije i konkurentnost pokriva politike i mjere koje će doprinijeti transformaciji energetske sektora, uključujući programe finansiranja za istraživanje i razvoj i šeme subvencija.

Složena administrativna i institucionalna struktura Bosne i Hercegovine zahtijeva dodatne napore usaglašavanja i sinhronizacije u izradi ovog kompleksnog plana. Državni i entitetski nivoi vlasti trebaju postaviti jasnu viziju i ciljeve, ali i utvrditi odgovornosti za implementaciju. Rok za dostavu plana je revidiran, pa se tako očekuje da članice EZ dostave nacrtu planova na reviziju do juna 2023. godine, dok se finalna i usklađena verzija plana treba dostaviti najkasnije do juna 2024. godine. Osim na državnom i entitetskom nivou, integriranje energetske i klimatske planiranja se očekuje i na kantonalnom i lokalnom nivou. Sve veći broj gradova i općina se pridružuje inicijativama koje podržavaju i promoviraju dekarbonizaciju i prelazak na zelenu energiju. Do septembra 2021. godine preko 50 bosansko-hercegovačkih gradova i općina se pridružilo inicijativi Povelje Gradonačelnika (Covenant of Mayors)ⁱ, i time preuzeli obavezu pripreme Održivog akcijskog plana za energiju i klimu (Sustainable Energy and Climate Action Plan SECAP). Potpisnici podržavaju zajedničku viziju za 2050. godinu: ubrzavanje dekarbonizacije njihovih teritorija, osnaživanje kapaciteta za prilagođavanje na neizbježan utjecaj klimatskih promjena te omogućavanje pristupa građanima sigurnoj, održivoj i povoljnoj energiji. Gradovi potpisnici obvezuju se na djelovanje koje će podržati smanjenje emisija stakleničkih plinova za 40% do 2030. godine te usvajanje zajedničkog pristupa ublažavanja i prilagođavanja na klimatske promjene.

Cirkularna ekonomija je jedna od pet prioritarnih oblasti obuhvaćenih Zelenom agendom. Model cirkularne ekonomije podrazumijeva promjenu paradigme dosadašnjeg upravljanja resursima na učinkovit i pametan način. Takav koncept se temelji na naprednim tehnologijama, energijskoj efikasnosti i korištenju obnovljivih izvora energije, eko inovacijama, eko dizajnu, i u potpunoj je suprotnosti u odnosu na trenutno dominantnu linearnu ekonomiju, koja funkcioniše prema konceptu proizvodnje “uzmi (iz prirode), napravi (u procesu proizvodnje), iskoristi i odbaci (kao otpad)”.

Snažan argument u prilog afirmaciji ideje cirkularne ekonomije je njena osnovna premisa da dostizanje održivog razvoja na globalnom nivou ne podrazumijeva promjenu u kvalitetu života ljudi niti pad proizvodnje i profita na strani proizvođača, već da cirkularni model može i mora biti minimalno jednako profitabilan kao linearni, ali i da omogućava potrošačima da jednako uživaju u proizvodima i uslugama.

Da bi se ostvarila zelena tranzicija i uspostavili ekonomski i ekološki održivi modeli razvoja, stavlja se akcenat na inovativno razmišljanje u svim procesima proizvodnje (design thinking), na teorije sistema (systems thinking), na produžavanje životnog vijeka proizvoda, kao i na reciklažu. Cilj je smanjiti linearni protok materijala i energije u sistemima proizvodnje i potrošnje primjenom Strategije i koraka cirkularne ekonomije, poznatije kao 8R ili 9R i Strategije i principa upravljanja otpadom (4R).

Strategija | koraci cirkularne ekonomije 8R/9R Strategija | princip upravljanja otpadom 4R

<p>R0. Refuse - Otpadak, smeće, odbiti</p> <p>R1. Rethink - Preispitati, revidirati</p> <p>R2. Reduce - Smanjiti</p> <p>R3. Reuse - Ponovo upotrijebiti</p> <p>R4. Repair - Reparirati, ponovna upotreba, popraviti</p> <p>R5. Refurbish - Obnoviti</p> <p>R6. Remanufacture - Preraditi</p> <p>R7. Repurpose - Prenamijeniti</p> <p>R8. Recycle - Reciklirati, preraditi, ponovo iskoristiti</p> <p>R9. Recover energy - Povratiti / obnoviti energiju</p>	<p>R1. Repair - Popravi</p> <p>R2. Reuse - Ponovo koristi / upotrijebi</p> <p>R3. Remanufacturing - Ponovo preradi / proizvede</p> <p>R4. Recycle - Recikliraj</p>
---	--

Transformacija i prelazak na cirkularnu ekonomiju postojećeg sistema linearne ekonomije snažno bi doprinijelo razvoju Bosne i Hercegovine, a posebno modernizaciji i transformaciji proizvodnih i radnih procesa u cilju povećanja njihove održivosti. Smanjenje troškova proizvodnje, prednost ekoloških proizvoda i usluga na tržištu, efikasnije korištenje energije sa naglaskom na upotrebu obnovljivih izvora energije, kreiranje novih radnih mjesta, smanjenje otpada i povratak resursa nazad u proizvodnju, samo su neke od prednosti koje bi bosansko-hercegovačke kompanije ostvarile prelaskom na model cirkularne ekonomije. Treba istaći i važnost naprednih tehnologija (High tech -elektronika, automatika, robotika, CAD kompjutersko projektovanje), zatim digitalne i komunikacione tehnologije te biološke tehnologije, uključujući održivu upotrebu, upravljanje i zaštitu tla, koje bi olakšale primjenu cirkularne ekonomije.

Podrška kompanijama u uvođenju novih poslovnih modela cirkularne ekonomije, ali i građanima da se prilagode novim ekonomskim i životnim trendovima u procesima tranzicije, u mnogome ovisi od kreatora politika, vlada na svim nivoima Bosne i Hercegovine, koje trebaju definisati jasne politike usmjerene na postizanje cjelokupnog održivog razvoja i prosperitetne ekonomije. Na ovaj način bi se dodatno doprinijelo zaštiti okoliša i smanjenju ukupne količine nastalog otpada u zemlji, a time i približilo cilju da se svede na minimum količina nastalog otpada u regiji.

Jedna od aktivnosti predviđena Zelenom agendom je integracija Zapadnog Balkana u industrijske lance opskrbe EU-a i poduzimanje odlučnih mjera za unaprjeđenje održivosti proizvodnje, uzimajući u obzir cijeli životni ciklus proizvoda. Posebna pažnja se treba posvetiti osmišljavanju i realizaciji te primjeni inicijativa usmjerenih na potrošače, s ciljem podizanja svijesti građana o odvojenom prikupljanju otpada i održivoj potrošnji.

Bez obzira na izazove sa kojima se susreće ekonomija Bosne i Hercegovine, postoje pozitivni primjeri kompanija koje u svojim poslovanjima primjenjuju neke modele cirkularne ekonomije, te tako postižu značajnu konkurentnu prednost na lokalnom i regionalnom nivou. Uz snažniju podršku vlasti, uvođenje obaveznih reformi i unaprjeđenje ekonomske saradnje u zemlji, može se očekivati da će u bliskoj budućnosti takvih primjera biti još mnogo više.

Prema navodima Svjetske zdravstvene organizacije, Bosna i Hercegovina se nalazi na vrhu ljestvice zemalja u svijetu po stopi smrtnosti uslijed zagađenja zraka. Procjenjuje se da uslijed zagađenosti zraka u Bosni i Hercegovini svake godine umre 558 osoba na 100.000 stanovnika. U usporedbi sa drugim evropskim zemljama, ovaj broj je izuzetno visok. Međutim, ne postoje službeni nacionalni podaci koji bi podržali ili porekli ovaj navod. Zavodi za javno zdravstvo u zemlji trenutno ne prikupljaju podatke o utjecaju zagađenja zraka na zdravlje, pa je i samo informisanje građana o potencijalnim rizicima i posljedicama po zdravlje na veoma niskom nivou.

U kontekstu mnogobrojnih izazova s kojima se zemlja suočava, zagađenje zraka se ne promatra i ne tretira na način na koji bi trebalo. Zbog određenih društvenih normi i paradigmi te nepovoljne ekonomske situacije građana (niska primanja, korištenje uglja za grijanje, veliki broj starih automobila u prometu i slično), ovom problemu se ne pristupa na sistemski i efikasan način. Isto tako, uvriježena je i pretpostavka da je zagađenje neizbježno zbog geografskog položaja pojedinih gradova, kao što je na primjer slučaj sa Sarajevom, koje je smješteno u kotlini, ili pak da je to neželjena, ali i neizbježna popratna pojava ekonomskog rasta - dakle cijena koju treba platiti za prosperitet. Međutim, istina je da zagađenje zraka dodatno pogoršava brojne druge probleme s kojima se ova zemlja već suočava. Bolovanja i odsustva s posla zbog bolesti izazvanih zagađenim zrakom imaju mjerljiv, negativan ekonomski utjecaj. Otklanjanjem zagađenja poboljšat će se kvaliteta života svih građana, bez obzira na njihov ekonomski i socijalni status.

Kvalitetom zraka treba upravljati. Da bi se nekom pojavom upravljalo potrebno je elemente te pojave pratiti, tj. imati jedinice i metode praćenja. Sistem jedinica i metoda praćenja, uključujući organizaciju dobivanja i korištenja podataka koji se odnose na zrak, naziva se Sistem praćenja kvaliteta zraka (Monitoring kvaliteta zraka). Monitoring kvaliteta zraka je neophodan alat za osiguranje potrebnog kvaliteta zraka. Historijski gledano, postoje u praksi tri pristupa monitoringu. Prvi, najstariji je praćenje zagađenosti kako bi se znali parametri zraka i mogle ocijeniti štetne posljedice, te donijela odluka da je potrebno nešto poduzeti. Drugi, savremeniji način, je praćenje ne samo zagađenosti, nego i zagađivanja kako bi se znali pokazatelji kvaliteta zraka i mogle ocijeniti štetne posljedice, te donijela odluka šta treba poduzeti. Treći, savremen, je planiranje i prognoziranje kvaliteta zraka, kako bi se različitim mjerama osigurali parametri zraka koji neće dovesti do štetnih posljedica, te tako izbjegla potreba da se nešto naknadno poduzima.

Prvi pristup daje saznanje i pokazuje se građanima da se o njima vodi briga, ali tu brigu ne slijede akcije. Drugi pristup omogućava da se briga zaista vodi i sprovede sanacione mjere. Treći pristup traži više odgovornosti i znanja, a rezultat je da se briga i ne pojavljuje. Ukoliko se sve moguće štetne posljedice adekvatno vrednuju, onda je on i troškovno efikasniji i daje najbolje rezultate. Kvalitet zraka nekog područja, tj. vremenska, kvantitativna i kvalitativna promjenjivost sastava zraka u nekom prostoru, ovisan je o mnogim faktorima, no ipak neke kao što su prirodne karakteristike, lokalne emisije i daljinski transport treba izdvojiti.

Monitoring kvaliteta zraka u Federaciji BiH nadležne institucije obavljaju uz brojne nedostatke sa aspekta održavanja, kalibracije i osiguranja kvaliteta. Ipak, evidentan je razvoj u pogledu broja mjernih mjesta i postepenog porasta broja validnih mjerenja. U narednom periodu planirano je uvođenje procedura osiguranja kvaliteta mjerenja, koje bi trebale osigurati veći broj pouzdanih podataka.

U Federaciji Bosne i Hercegovine u 2020. godini ukupno su 22 automatske stanice vršile monitoring kvaliteta zraka, kojima su upravljale nadležne institucije. Pored njih, u funkciji je i jedna stanica kojom upravlja ambasada Sjedinjenih Američkih Država u našoj zemlji. Skoro sve stanice su direktno povezane sa Federalnim hidrometeorološkim zavodom i podaci o izmjerenim koncentracijama se automatski generiraju.

Rezultati mjerenja ukazuju da su na skoro svim mjernim mjestima u Federaciji BiH evidentne izuzetno visoke, po zdravlje opasne koncentracije lebdećih čestica. U mjestima u kojima se ili u čijoj se blizini vrši obimno spaljivanje uglja, evidentne su vrlo visoke, po zdravlje opasne, koncentracije sumpordioksida. Visoke vrijednosti koncentracija ovih materija se ne javljaju samo tokom hladnijeg dijela godine, već tokom bilo kojeg perioda u godini. Značajniji trendovi u smanjenju koncentracija lebdećih čestica u posljednjih nekoliko godina nisu primijećeni. Koncentracije sumpordioksida su i u 2020. godini bile visoke i značajno iznad propisanih graničnih vrijednosti u nekoliko gradova u BiH. Iako su vrijednosti koncentracija lebdećih čestica (manje od 10 mikrona), a naročito sumpordioksida u periodu od 2015. do 2019. godine počele pokazivati lagani trend smanjivanja, već u 2020. godini su one ponovno porasle i dostigle neke od najviših izmjerenih vrijednosti u zadnjih 15 godina.

Kvalitet zraka u Sarajevu, Tuzli, Zenici, Kaknju, Ilijašu, Visokom, Živinicama i Lukavcu je opasno narušen visokim koncentracijama sumpordioksida i lebdećih čestica u mjeri u kojoj ozbiljno može narušiti zdravlje ljudi. Vrlo visoke koncentracije navedenih polutanata su evidentne na svim mjernim mjestima u i oko ovih gradova. Ovo se odnosi i na godišnje prosjeke i na broj dozvoljenih prekoračenja satnih, odnosno dnevnih koncentracija. Tokom ljetnog perioda povremeno su povišene i koncentracije ozona u hipsometrijski višim dijelovima gradova.

Ne postoje zvanične relevantne informacije za Republiku Srpsku kao ni za Brčko Distrikt BiH, ali i u tim dijelovima Bosne i Hercegovine kvalitet zraka vjerovatno nije na zadovoljavajućem nivou.

Voda u raznim oblicima je kroz hidrološki ciklus obnovljiv prirodni resurs, ali se ljudi oduvijek upliću u njega, koristeći vode za domaće potrebe, poljoprivredu, industriju i svoj neposredni okoliš, te ih tako zagađuju. Jedan od najvećih izazova u BiH je pronalaženje održivih rješenja za tretman voda nakon upotrebe. Resurs voda sve više dobiva na značaju usljed globalnih promjena klime, rasta populacije i njene koncentracije u gradovima, industrijalizacije, gradnje infrastrukture, promjena korištenja zemljišta, isušivanja močvara, te neodrživosti korištenja prirodnih resursa uopće. Zaštita voda u BiH je neadekvatna i neefikasna. Veći dio od oko petnaest izgrađenih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda radi veoma slabo, ili su potpuno zapušteni, dok kanalizacioni sistemi obuhvataju samo dio urbane populacije, te su u izuzetno lošem stanju. Zbog gubitaka i nelegalnih priključaka, do postrojenja se dovodi samo jedan dio prikupljenih otpadnih voda. Postrojenja postoje u Sarajevu, Mostaru, Bihaću, Gradišci, Ljubuškom, Bijeljini, Tešnju, Velikoj Kladaši, Trebinju, Gradačcu, Čitluku, Grudama, Jablanici, Konjicu, Gračanici, Neumu i Ravnom.

EU vodna politika je fokusirana na zaštitu vodnih resursa. Cilj je postići dobar ekološki status i omogućiti održivo korištenje voda. Bez adekvatne zaštite, korištenje voda je preskupo ili čak nemoguće.

Sektor upravljanja vodama u BiH je postigao značajne rezultate u reguliranju ove oblasti. Reforme su započete još krajem 90-tih godina prošlog vijeka, u skladu sa EU politikama, uz podršku tadašnjih EU programa. Upravljanje vodama u BiH odvija se u okviru prirodnih jedinica - riječnih bazena/ vodnih područja Save i Jadrana. Entitetski zakoni doneseni 2006. godine transponiraju najznačajnije odredbe EU Okvirne direktive o vodama (2000/60/EC) iz 2000. godine. Po osnovu ovih zakona, u Federaciji BiH i Republici Srpskoj su izrađene entitetske Strategije upravljanja vodama. Sastavni dio Strategija predstavljaju ciljevi i relevantne mjere, koje se odnose na institucionalni, pravni i ekonomski (finansijski) aspekt upravljanja vodama, koji bi trebali omogućiti da se ciljevi osnovnih segmenata upravljanja vodama, a to su zaštita voda, zaštita od voda i korištenje voda, odvijaju ubrzano, efikasno i na principima održivosti. Entiteti su izradili prvi, a radi se i drugi šestogodišnji ciklus Planova upravljanja vodama, (za periode 2016 – 2021 i 2022 – 2027), koji predstavljaju glavni instrument obezbjeđenja dobrog stanja površinskih i podzemnih voda, ali njihova realizacija zahtijeva značajne institucionalne napore i finansijska sredstva. U Brčko Distriktu BiH je takođe izrađen Plan upravljanja vodama za vodno područje rijeke Save u Brčko Distriktu, prvi ciklus.

Iz perspektive interesa građana/ki i evropskih integracija, upravljanje vodama predstavlja složeno pitanje, jersu uspostavljena tri vodna područja rijeke Save (pod ingerencijom FBiH, RS i BD), kao dijela međunarodnih slivova Save i Dunava, i još dva vodna područja međunarodnog sliva Jadranskog mora (FBiH i RS). Riječni bazeni jesu i normativno i u BiH praksi osnovne jedinice u upravljanju vodama, ali su u BiH potrebne jasne procedure, da bi sve relevantne institucije djelovale zajednički i koordinirano.

Značajni pomaci su učinjeni na jačanju kompetentnosti za realizaciju Strategija i Planova upravljanja. Ipak, proces jačanja institucija i kapaciteta, ključan za napredak u upravljanju vodama u BiH, najčešće je finansijski podržavan od međunarodnih institucija, jer je sektor voda suočen sa izuzetno ograničenim finansiranjem iz domaćih, vlastitih izvora. Naročita podkapacitiranost je prisutna na nižim novima vlasti, u kantonima i općinama, koji nose najveću odgovornost za sektor vodnih usluga, što uključuje snabdijevanje vodom stanovništva i privrede, te odvodnju i prečišćavanje otpadnih voda.

Sektor vodnih usluga karakterizira nezadovoljavajući stepen pokrivenosti stanovništva, kao i upitna održivost pružanja vodnih usluga. Generalno, oko 75% stanovništva u BiH ima pristup javnim uslugama vodosnabdijevanja, dok je samo oko 40% stanovništva pokriveno javnim uslugama odvodnje otpadnih voda. Ukupno 15% stanovništvaⁱⁱ je priključeno na postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Iako se sektor vodnih usluga u BiH suočava sa brojnim izazovima, u posljednjih deset godina je dosta unaprijeđen, kroz realizaciju značajnog broja međunarodnih projekata institucionalnog i infrastrukturnog karaktera. Međutim, postojeći zakoni o komunalnim djelatnostima nisu dobro niti u dovoljnoj mjeri regulisali odnose u obavljanju komunalnih djelatnosti između jedinica lokalne samouprave i davalaca komunalnih usluga.

Najveći finansijski zahtjevi provedbe EU zakonodavstva za sektor okoliša predstavljaju provedbe “visoko investicionih” direktiva, a to su Direktiva o odvodnji i prečišćavanju urbanih otpadnih voda (91/271/EEC), Direktive o vodi za piće (98/83/EC i 79/869/EEC) i Direktiva o procjeni i upravljanju rizicima od poplava (2007/60/EZ).

Usvajanjem “Strategije usklađivanja propisa pravnoj stečevini EU u oblasti zaštite životne sredine BiH (EAS)” 2017. godine, otvorile su se nove mogućnosti unaprijeđenja sektora voda u BiH i dostizanje ciljeva usklađenih sa EU legislativom, standardima i praksama. Prema ovoj strategiji, puna aproksimacija direktiva iz oblasti voda se očekuje 2033. godine. U strategiji su procijenjeni troškovi aproksimacije za sektor voda na 3,8 milijardi €, odnosno 55% od ukupnog troška aproksimacije svih podsektora okoliša. Nakon usvajanja strategije, nadležni organi na nivou BiH, FBiH, RS i BD izrazili su interes za izradom dokumenta “ESAP BiH 2030+”, koji će se sastojati od strategija i sekcionijskih planova i obuhvatiti sedam oblasti definisanih evropskom politikom okoliša: voda, otpad, biološka raznolikost i očuvanje prirode, kvalitet zraka, klimatske promjene i energija, hemijska sigurnost i buka, te upravljanje resursima i upravljanje okolišem, u vidu horizontalne politike. Dokumentom će biti dat integralni pregled trenutnog stanja okoliša i izazova, te desetogodišnji plan rješavanja problema. Usmjerenje je na jačanje okvira za donošenje politika iz oblasti okoliša u BiH, a usvajanje i realizacija Plana je izuzetno važan korak za BiH prema potpunom usklađivanju propisa i procedura sa pravnom stečevinom EU. Dokument se počeo razvijati krajem 2019, a trebao bi biti završen u aprilu 2022. godine.

Zapadni Balkan se odlikuje izuzetno bogatom biološkom raznolikošću. Ova regija je stanište velikog broja evropskih ekosistema od alpskih krajolika, jedinstvenih krških sistema i starih šuma u planinskim područjima, velikih jezera i Jadranske obale.

Zahvaljujući ekološkoj heterogenosti prostora, geomorfološkoj i hidrološkoj raznolikosti, specifičnoj geološkoj prošlosti i klimatskom diverzitetu, Bosna i Hercegovina obiluje izuzetnim biološkim bogatstvom i diverzitetom staništa. U njoj obitavaju brojne endemske vrste i staništa, kao i reliktni centri – refugije tercijarne flore i faune.

Globalno i regionalno bogatstvo staništa i vrsta ugroženo je ljudskim aktivnostima. Brzi ekonomski razvoj regije Zapadnog Balkana vrši pritisak na prirodni okoliš putem zagađivanja, urbanizacije i razvoja prostorne infrastrukture te infrastrukture za energiju i turizam. Ovo slijedi degradacija i fragmentacija prirodnih staništa.

Jedna od pet glavnih tema Zelene agende za Zapadni Balkan je Biološka raznolikost: zaštita i obnova ekosistema, gdje se navodi da “Zapadni Balkan ima bogatstvo staništa i vrsta koje treba zaštititi za buduće generacije” i da će “EU podržati regiju u razvoju i provedbi Akcijskog plana za biološku raznolikost Zapadnog Balkana do 2030. godine i Plana obnove šumskih staništa”.

Bosna i Hercegovina provodi slijedeće aktivnosti koje su u direktnoj vezi sa Zelenom agendom za Zapadni Balkan na temu biodiverziteta:

- Aktivnosti na proglašenju novih zaštićenih područja koje direktno doprinose opredjeljenju Bosne i Hercegovine za zaštitu i restauraciju područja od značaja za biodiverzitet. U predhodne dvije godine proglašena su četiri zaštićena područja u Bosni i Hercegovini: Spomenik prirode „Vrela Sane“; Park prirode „Orijen“; Park prirode „Prača“ i Zaštićeni pejzaž „Vjetrenica - Popovo polje“. Ukupna površina zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini je oko 4%, a u narednom planskom periodu predviđa se dostizanje cilja od 10% zaštićenih područja od ukupne površine teritorije države Bosne i Hercegovine;
- Izrada sveobuhvatne strategije zaštite okoliša Bosne i Hercegovine (engl. ESAP B&H- Bosnia and Herzegovina Environment Strategy and Action Plan 2030+) u kojoj će biti utvrđeni zajednički strateški ciljevi i načela za Bosnu i Hercegovinu, tematski ciljevi i konkretni zadaci te provodive mjere i aktivnosti u skladu sa podtemama iz pravne stečevine EU u oblasti okoliša (uključujući Biološku raznolikost i zaštitu prirode, kao jednu od sedam tematskih oblasti), čija bi realizacija trebala doprinijeti unaprjeđenju postojećeg sistema zaštite okoliša i usmjeravanja BiH ka održivom razvoju;

- Bosna i Hercegovina se opredijelila da djeluje zajedno sa zemljama Zapadnog Balkana u Radnoj skupini za bioraznolikost Jugoistočne Evrope, koja djeluje kao tehničko i savjetodavno tijelo Regionalne radne grupe za okoliš (RWG Env) Vijeća za regionalnu saradnju (RCC). Komplementarno sa aktivnostima saradnje i učesća na provedbi Rio Konvencije za biološku raznolikost, Bosna i Hercegovina je formalno i aktivno uključena u aktivnosti Međuvladine platforme za biodiverzitet i usluge ekosistema (engl. IPBES - Intergovernmental Science - Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services), putem koje se ostvaruje sinergija između nauke i politike za ovu oblast.

GENERALNI ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Neophodna je uspostava funkcionalnog mehanizma međusektorske koordinacije.

Dekarbonizacija zemlje i postizanje zadatih i prihvaćenih ciljeva Zelene agende za Zapadni Balkan i njene implementacije u Bosni i Hercegovini, moguće je postići isključivo uz uspostavu funkcionalnog mehanizma međusektorske koordinacije i saradnje na svim nivoima vlasti. Uzimajući u obzir složenu administrativnu strukturu i veliki broj institucija na različitim nivoima vlasti, posebna pažnja se treba posvetiti uspostavljanju dobre saradnje između svih relevantnih sektora.

Potrebno je jasno definiranje uloga i odgovornosti za proces implementacije Zelene agende.

Iako institucije na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou poznaju procese rada i saradnje sa drugim institucijama, neophodno je prilagoditi procese saradnje novim zahtjevima, koji su mnogo složeniji i zahtijevaju izuzetno dobru i preciznu formulaciju odgovornosti i zadataka.

Potrebna je uspostava pravnog okvira u skladu sa novim zahtjevima koje BiH preuzima kroz međunarodne ugovore.

Kako bi se osigurala implementacija preuzetih međunarodnih i evropskih ugovora i obaveza, neophodno je prilagoditi pravni okvir, kroz koji bi se usvajanjem zakona i pod-zakonskih akata dala legitimnost radu na aktivnostima koje će doprinijeti ispunjavanju obaveza.

Povećati ulogu lokalne zajednice i civilnog društva u svim navedenim aktivnostima.

Uključivanjem predstavnika lokalne zajednice u mehanizme koordinacije, u kojima bi bila jasno definisana uloga i obaveze lokalne zajednice, doprinijelo bi uspješnijoj implementaciji Zelene agende za Zapadni Balkan. Aktivno učešće u radu radnih grupa pri izradi strateških dokumenata i planova unaprijedilo bi vertikalnu i horizontalnu koordinaciju aktera u zemlji.

SPECIFIČNE PREPORUKE KOJE SE ODOSE NA POSEBNE SEKTORE

01. DEKARBONIZACIJA: KLIMA, ENERGIJA, MOBILNOST

Potrebno je donijeti Zakon o NECP-u, kako bi se njegova izrada i implementacija provela kroz domaće zakonodavstvo.

Potrebno je izvršiti usklađivanje postojećih sa novim politikama, strategijama i planovima. Integrirano planiranje zahtijeva reviziju i usklađivanje svih postojećih dokumenata (planova, strategija i slično), koji su još uvijek na snazi. Sadržaji i rokovi za izvještavanje se trebaju usaglasiti, kako bi se izbjeglo dupliranje u radu, ali i situacija u kojima se u različitim dokumentima postavljaju različiti ciljevi.

02. CIRKULARNA EKONOMIJA

Uskladiti postojeće državne i entitetske zakone sa konceptom cirkularne ekonomije.

Podsticati uvođenja menadžmenta okoliša u privredna društva (kompanije).

Povećati ulaganja u primjenu čistih inovativnih tehnologija, kako u institucijama tako i u kompanijama.

Omogućiti kompanijama povećan pristup kapitalu kroz dostupne fondove i projekte EU (npr.: Fond za inovacije EU).

Omogućiti lakši pristup novim tržištima za usluge i proizvode koji su u skladu sa direktivama i pravilima očuvanja životne sredine.

03. BORBA PROTIV ZAGAĐIVANJA: ZRAKA, VODE I TLA

a | UPRAVLJANJE KVALITETOM ZRAKA U BiH

Povećanje energetske efikasnosti

Stimuliranje uvođenja obnovljivih izvora energije

Uvođenje pouzdanog monitoringa zraka u Bosni i Hercegovini, a posebno uvođenje sistema monitoringa u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu.

b | SEKTOR VODA U BiH

Nastaviti i intenzivirati realizaciju strategija i planova za dostizanje ciljeva usklađenih sa EU legislativom, standardima i praksama.

Pripremiti ili dopuniti i usvojiti nedostajuće akte za potpunu harmonizaciju sa pravnom stečevinom EU.

Veoma je važno jačati kapacitete, odgovornost i neovisnost inspekcija i drugih nadležnih organa, te njihov odnos prema privatnom i javnom sektoru, kada je u pitanju zagađivanje voda, potpuno izjednačiti.

Jedinice lokalne samouprave su u BiH najvažnija karika u implementaciji Direktive o odvodnji i prečišćavanju urbanih otpadnih voda, Direktiva o vodi za piće i Direktive o procjeni i upravljanju rizicima od poplava, pa njihove kapacitete u tom pogledu treba hitno jačati. Neophodno je pristupiti i izmjenama zakona o komunalnim djelatnostima.

04. BIODIVERZITET: ZAŠTITA I OBNAVLJANJE EKOSISTEMA

Izrada, usvajanje i implementacija Nacionalne strategije biološke i pejzažne raznolikosti sa akcionim planom do 2030. godine. Ova Strategija treba biti urađena u skladu sa metodologijom i smjernicama Konvencije Ujedinjenih nacija za biodiverzitet (engl. UNCBD - United Nation Convention on Biodiversity) , kao i u skladu sa realnim predispozicijama Bosne i Hercegovine (institucionalni i pravni aspekti; ekonomski i finansijski preduslovi, stručni kapaciteti i dr.).

Provesti, u tehničko-organizacionom i formalnom smislu, uspostavu Natura 2000 mreže na području cijele Bosne i Hercegovine.

Kreirati analizu i plan za restauraciju šuma i šumskog zemljišta na prostoru Bosne i Hercegovine, koja treba da doprinese očuvanju visokovrijednih šuma, njihovoj obnovi kao i smanjenju deforestacije od različitih bolesti i klimatskih promjena te neadekvatnog upravljanja.

REFERENCE

Centar za promociju cirkularne ekonomije,

Web page: <https://cirkularnaekonomija.org/> (pristup Jul-Sep 2021)

Europska Komisija (2018), Nacionalni plan za energiju i klimu / National Energy and Climate Plan

https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-strategy/national-energy-climate-plans_en#areas-covered-by-the-necps (pristup Jul-Sep 2021)

Europska Komisija (2020). Europski Zeleni Plan / European Green Deal.

https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en#documents

Europska Komisija (2020), Zelena agenda za Zapadni Balkan / Green Agenda for the Western Balkans

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/green_agenda_for_the_western_balkans_en.pdf (pristup Jul-Sep 2021)

Europski Parlament.

Web page <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/economy/20151201STO05603/kruzno-gospodarstvo-definicija-vrijednosti-i-korist> (pristup Jul-Sep 2021)

Uredba (EU 2018/1999) Europskog parlamenta i Vijeća o upravljanju energetsom unijom i djelovanjem u području klime

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2018.328.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2018:328:TOC (pristup Jul-Sep 2021)

Povelja Gradonačelnika / Covenant of Mayors.

Web page: <https://www.covenantofmayors.eu/about/covenant-community/signatories.html> (pristup Jul-Sep 2021)

WHO World health statistic report 2017;

<https://www.who.int/docs/default-source/gho-documents/world-health-statistic-reports/v-4-17162-world-health-statistics-2017.pdf>

i | Lista BH gradova, članova EU inicijative „Povelja Gradonačelnika – Covenant of Mayors“ se može naći na ovom linku:

<https://www.covenantofmayors.eu/about/covenant-community/signatories.html>

ii | Izvor: www.aquasanbih.ba